

Оксана ФЕДИНА

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ОДЯГ У ДОСЛІДЖЕННЯХ КАТЕРИНИ МАТЕЙКО

У статті аналізується творчий доробок К.І. Матейко, вченої-етнографа, дослідницька діяльність якої є гідним зразком для наслідування й подальшого вивчення художніх традицій українського народного костюма. Подаються дефініції «одяг» і «костюм» у сучасному мистецтвознавстві. Наводяться фотографії з засвідченням образно-стильових та композиційних рис вбрання селян та міщан Східної Галичини кінця ХІХ ст., опубліковані у монографії К.І. Матейко.

Ключові слова: одяг, вбрання, стильовий ансамбль, костюм.

© О. ФЕДИНА, 2011

Катерина Іванівна Матейко (1910—1995) — український етнограф і мистецтвознавець, яскрава особистість — привертає особливу увагу нового покоління дослідників народного одягу. Її активна творча діяльність припадає на період другої половини ХХ ст. — час розвитку вітчизняної етнографічної науки в умовах радянської України. По між дослідників народного мистецтва, й, зокрема, українського костюма, їй належить почесне місце. У своїй першій колективній праці «Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва» (1969) Катерина Матейко подала короткі відомості з історії українського одягу, особливості формування національного стилю вбрання різних соціальних верств суспільства та його трансформації впродовж століть. Відчутним тут є щире захоплення дослідниці народом, який щедро наділений тонким смаком і великим художнім даром, свідченням чого є його мистецтво й одяг зокрема, який відзначається, на думку авторки, неповторною своєрідністю та художньою цінністю [5].

Найкращим підсумком наукової творчості дослідниці стала її монографія «Український народний одяг», опублікована 1977 р., яка актуальна і сьогодні. Вона є зразком ґрунтовного наукового дослідження традиційного вбрання як важливої складової матеріальної і духовної культури нашого народу. Фундаментальність праці К. Матейко полягає у ґрунтовному аналізі історіографії питання та визначенні чіткого методологічного підходу до вивчення народного одягу — на основі наукового аналізу найдавніших іконографічних та літературних джерел, а також безпосереднього дослідження одягових експонатів у фондах багатьох музеїв України та численних етнографічних експедиціях. Дослідниця розкриває історико-культурні аспекти розвитку українського народного одягу з часів раннього палеоліту; вказує на складні процеси взаємовпливу культур народів Сходу та Заходу; класифікує складові частини костюма за їх типологічними ознаками — силуетною формою, кроєм, системою декору, властивостями матеріалів; розкриває особливості формування рис національної та художньої самобутності комплексів народного одягу етнографічних регіонів України та вбрання різних соціальних верств. Заслуговує на увагу й багатий ілюстративний матеріал книги — численні архівні фотографії та різноманітні замальовки — як окремих компонентів (фрагментів) одягу, так і вбрання в цілому. Власне,

Катерина Матейко розглядає український народний костюм як самобутнє художнє явище, у єдності та різноманітності форм його національного виразу. На основі ґрунтовного дослідження вона робить висновок, що народний одяг є «стильовим ансамблем», оскільки «утилітарні, технічні й естетичні властивості компонентів одягу вирішувалися комплексно» [6, с. 208].

На означення цієї художньої властивості традиційного вбрання у сучасному мистецтвознавстві є поняття «костюм», проте доцільність його вживання часом викликає неоднозначність його сприйняття. У зв'язку з цим звертаємо увагу на тлумачення таких понять як «одяг» та «костюм» на цьому етапі вивчення історії та теорії традиційної української культури. Вважаємо прийнятним вживання обох термінів, оскільки вони дають змогу точніше розкрити сутність речі.

Поняття «одяг» сьогодні трактується у широкому розумінні — як усі, призначені для одягання, вироби, які можна класифікувати за їх родовими ознаками та типологією — прикраси, головні убори, плечовий одяг, поясний одяг, взуття. Термін «костюм» вказує на ступінь ансамблевості одягу й властиву йому художню образність, у той час як назва «одяг» свідчить, передусім, про його практичну функцію — одягання, тобто матеріальну природу. Поняття «костюм» розкриває сутність народного одягу як художньо-образної системи, і як такий використовується у сучасному мистецтвознавстві. Вітчизняні культурологи наголошують, що будь-який костюм є одягом, проте не кожен одяг є костюмом [9]. Згідно з етимологією слова, костюм (з *італ.* *costume*; *франц.* *coutume*) означає «звичай», і відображає цілісність вбрання, властивого тому чи іншому народові конкретного історичного періоду, відтак виступає яскравим виразом його культури [11, с. 150].

Прикметно, що вже в назвах відомих праць Я. Головацького — «О костюмах или народном убранстве Русинов (1868)» та «О народной одежде и убранстве Русинов или Русских в Галичине и северо-восточной Венгрии» (1877) прочитуємо різний зміст понять «одяг» і «костюм» [3; 4]. Видатний вчений, антрополог, етнограф і археолог другої половини ХІХ ст. Ф. Вовк (1847—1918) у своїй праці «Студії з української етнографії та антропології»

(1928) вживає термін «національний костюм» та «одежа», «одяг» залежно від контексту [2, с. 124—170]. У фундаментальному дослідженні В. Шухевича «Гуцульщина» (1899) зустрічаємо такі назви як «ноша» (*tracht*) та «убранє» (*ubrania*) у значенні цілісного ансамблю одягу [10]. Різного змісту надає поняттям «одяг» і «одежа» І. Франко. У праці «Етнографічна експедиція на Бойківщину» (1905) він пише: «Жіночий одяг відрізняється від чоловічого тільки нижньою одежею, головними і нагрудними прикрасами» [8, с. 89].

На означення архітекtonіки народного костюма та окремих його компонентів вживали різні терміни і польські дослідники. Так, наприклад, М. Туркавський, описуючи групу одягових експонатів української етнографічної виставки в Коломиї (1880), пише про «ubrania i stroje» [15, с. 12]. Розрізняє «*pojedyncze sztuki ubrania*» та власне «ubrania», «ubioru», «stroje» і О. Кольберг у своїх численних розвідках й, зокрема, відомих етнографічних дослідженнях «Покуття» та «Карпатська Русь» [12, с. 45; 13, с. 108].

Доречним у цьому контексті є приклад, який наводить Я. Головацький у вже згаданій праці «О народной одежде и убранстве Русинов или Русских в Галичине и северо-восточной Венгрии» щодо назви гір Карпатського хребта. Зокрема, він пише, що поширена в науковій літературі (як давній, так і тогочасній), «книжна» назва гір Карпат не була відома мешканцям Карпатського регіону. Народ називав свої гори або просто горами, або по-різному — «Верхи», «Далі», «Горби», «Хрєвти» (хребти), «Бєскиди» [4, с. 61]. Проте, вико-

Чернівецька обл., Вижицький р-н, с. Іспас (І№ 19455)

ристання назви Карпати у вітчизняній етнології сьогодні не викликає дискусій. Переносючи цей приклад на проблему застосування термінології в сучасних дослідженнях українського народного вбрання, вважаємо використання слова «костюм» цілком прийнятним. Це — науковий термін, який утвердився у мистецтвознавчій літературі в результаті вивчення народного одягу як художньо-образної системи, на відміну від етнографічних досліджень, де традиційне вбрання українців розглядалося передусім як джерело вивчення історії та побуту народу.

У сучасних дослідженнях традиційної культури різних народів зустрічаємо такі означення: «одежда» і «костюм», «наряд», «ансамбль костюма» (за М. Некрасовою) — у росіян; «адзенне», «адзежа», «адзежына» і «касьцюм» — у білорусів; «odívání», «národní, lidový kroj, i «kostým» «kostymove šatý» — у чехів; «ubiór» і «kostium» — у поляків; «haina» та «costumul popular» — у румун; «одяг», «вбрання», «стильовий ансамбль» (за К. Матейко) — в українців та ін.

Вагомість досліджень К. Матейко спонукає до подальшого вивчення українського народного костюма [5; 6; 7]. Предметом нашого зацікавлення стали окремі архівні фотографії кінця ХІХ ст. з ілюстративного фонду бібліотеки Інституту народознавства НАН України, опубліковані у вже згаданій монографії Катерини Іванівни [6, с. 144, 185, 192, 194, 197]. В них зафіксовані типи українських се-

лян та міщан у традиційному вбранні різних місцевостей Східної Галичини — нині Вижицького р-ну Чернівецької обл.; Заліщицького, та Гусятинського р-нів Тернопільської обл.; Снятинського та Рожнятівського р-нів Івано-Франківської обл.; Сокальського р-ну Львівської обл. Спроба проаналізувати етнографічні особливості та образо-стилістичні риси їхніх костюмів є метою нашої публікації.

Вбрання цієї групи буковинських гуцулів — традиційне. Складовими чоловічого костюма були: коротка біла полотняна сорочка з широкими біля зап'ястя рукавами, випущена поверх вузьких полотняних штанів — «порток» й підперезана широким червоним поясом з тороками. Сорочка мала вузький вишитий комір-стійку, який зав'язували простими білими або червоними вовняними шнурками з китицями. Через плече на широкій тасьмі носили червону або червоно-білу вовняну торбинку — «дзьобню» («дзьобеньку»). Верхнім одягом як чоловіків, так і жінок був короткий козушок без рукавів — кептар, оздоблений характерним для цього регіону орнаментом, аплікаціями з сап'янових смужок і клаптиків червоного й зеленого кольорів та вовняними китичками. Найбільш поширені елементи декору на «грідушках» — «кучері» («качурі»), «плетінка», «зубці»; на передніх кутах пілочок — «хлопці» («рачки»), та фігурні накладні кишені. Кептар обшивали чорним смужком (хутром молодого ягняти) або смугами з чорно-білих клаптиків хутра, з обох боків горловини пришивали — «дармовиси». Прикметною рисою кептарів цього регіону є декоративний шов — від лінії плеча до пройми. Поверх них одягали «на опашки» (по-літньому) сіряк з доморобного сукна темно-коричневого («брунатного») кольору, завдовжки до колін.

Виразною ознакою вбрання парубків був солом'яний капелюх — «кресаня» з широкими, вигнутими догори полями — «по-угорськи». Оздоблений, як правило, орнаментованою різноколірною стрічкою з бісеру — «герданом», золотим гальоном, вовняними кутасами тощо. За гальон щільно укладали павине або індиче пір'я або навіть фарбоване у червоні, чорні та жовті кольори куряче або когутяче пір'я. Прикраси капелюха одружених чоловіків були значно скромнішими. Невід'ємним атрибутом святкового гуцульського вбрання був короткий топірець або келеф у руках. На ногах —

шкіряні чоботи на підборах, з відворотами та го- стрими, дещо загнутими догори носами.

Складовими ансамблю жіночого вбрання були: до- вга біла полотняна сорочка, уставки («плечки») якої вишивали різноколірними вовняними нитками; чер- вона вовняна обгортка, ткани у повздовжні смуги — «горботка» («опинка»); подібний до чоловічого «ма- льований» кожушок та одягнений «на опашки» сі- ряк. Зазвичай обидва кінці обгортки закладали на талії й підперизували крайкою. Різниця між жіночим та дівочим вбранням полягала, передусім, у формі головного убору. Молодиці носили намітку (поде- куди «рясовану» над чолом), яка не закривала по- вністю волосся спереду, та велику барвисту фабрич- ну хустку. Укладені навколо шиї складки намітки (хустки) та велика кількість нагрудних прикрас спо- нукали жінок та дівчат ходити з високо піднятою го- ловою. Дівчата носили чимало разків різноколірно- го, скляного намиста — «пацьорки», «цятки», ба- гатші і «правдиві» коралі («крававниці»). Зачіска дівчини цього регіону мала вінкоподібну форму. Укладені на голові заплетені коси оздоблювали гер- данами. Прикрасами вух гуцулок були мосяжні се- режки — «ковтки». На ногах — святкові шкіряні чоботи з дещо задертими носами.

Стиль одягу буковинських гуцулів вирізняєть- ся локальними особливостями, передусім, у сис- темі декору, підпорядкованій строгій симетрії. Контраст і рівновага білого та червоного (червоно- коричневого) відтінків; динаміка форм плечового та поясного (жіночого) одягу; графічна чіткість та «ажурність» оздоблення кептарів; багатство па- рубочих головних уборів та шийно-нагрудних при- крас у дівчат — характерні риси композиційного вирішення вбрання гуцулів цього буковинського села. Святковий гуцульський костюм надає чоло- вікам лицарського вигляду. В образі жіночого ко- стюма звучать художні традиції вбрання княгинь давньоукраїнського періоду.

Заліщицький район — складова частини історико- етнографічного регіону Покуття, що межує із За- хідним Поділлям. Тому в образному вирішенні вбрання селян відчутним є вплив подільського ко- стюма, що виявляється, зокрема, у більшій монументальності форм верхнього одягу та темному колори- ті жіночих запасок. Атрибутом святкового вбрання заможних селян виступала велика біла (або вишива-

Тернопільська обл., Заліщицький р-н, с. Добрівляни (І№ 10626)

на) хустка у руках — «на показ», що відповідало тогочасній моді.

Верхнім літнім одягом як чоловіків, так і жінок був накинений «на опашки» сердак з темно-ко- ричневого доморобного сукна, завдовжки нижче ко- лін («сіряк»). Його обшивали вовняним шнуром чер- воного кольору. Неодмінною складовою чоловічого вбрання була довга біла полотняна сорочка з вузь- ким відкладним коміром та широкими рукавами. Одягнена поверх довгих білих полотняних штанів — «гачів», вона зумовлювало цілісність сприйняття си- луетної форми костюма. На білому фоні сорочки ви- разно звучав широкий темний пояс. Він надавав по- статі чоловіка стрункості. Власне, селянин підперезаний тут двома поясами — одним тканим з викладеними спереду тороками, на який одягнений подвійний шкі- ряний пояс (з кишнями всередині). Годинник на ланцюжку, як атрибут тогочасної моди, свідчив про достаток його господаря. Через плече перекинена вовняна торба, до шлейки якої прикріплений вели- кий медальйон з державним гербом. Він вказував на особу вїйта села. Крім того, на верхньому одязі се- лянина бачимо медаль учасника війни 1859 р. на під- тримку австрійської корони. Ансамбль одягу завер- шував головний убір — солом'яний капелюх без при- крас, згідно з етикою костюма старшого чоловіка. Обов'язковим атрибутом господаря виступав ціпок. Він підкреслював статечність господаря.

Тернопільська обл., Гусятинський р-н, с. Крогулець (І№ 10623)

Вбранням юнака була також довга полотняна сорочка, вбрана поверх штанів, проте підперезана простим тканим поясом; високі шкіряні чоботи та солом'яний капелюх, оздоблений кольоровою стрічкою («герданом») та павиним пір'ям. Головний убір виступає виразним знаковим компонентом святкового костюма.

Основу жіночого костюма складала довга біла полотняна сорочка з багато вишитими уставками («плечиками») та двома повздовжніми смугами — на «пазусі». Ритм вузьких вертикальних ліній — прикметна риса її декору. Поясним одягом була двоплатова запаска темного кольору, ткани у поперечні смуги. Її підперізували крайкою. Ошатності жіночому вбранню надавала святкова намітка. Пов'язана в особливий спосіб, вона підкреслювала обличчя й відкривала частково волосся над чолом. Виразності образу святкового костюма надавали й шийно-нагрудні прикраси — численні разки скляного намиста («пацьорки») та невеликі мосяжні хрестики. Взуттям були шкіряні чоботи.

Ансамблевої завершеності жіночому костюмові надавав накинений на плечі сердак. Він композиційно зрівноважує декоративну площину запаски й надає образу монументальності. В цілому, підкреслена симетрія та рівновага світлих і темних форм, гладких та орнаментованих площин; простий ритм декоративних ліній, побудований на поєднанні горизонталей та

вертикалей, багатство шийних прикрас становлять особливість системи декору цього покутського жіночого вбрання та своєрідність його стилю.

Прикметною ознакою вбрання дівчини була її зачіска — заплетене у дві коси волосся, прикрашене стрічками й укладене з обох боків голови, оздобленої різнобарвними герданами у формі півкруга. Багатшими, порівняно з жіночими, були і шийно-нагрудні прикраси дівчини — різноколірні «силянки» з бісеру, перли та металеві хрестики, численні низки скляного намиста («пацьорки», «цятки»), корали, згарди (два або три ряди монет), дукач у формі позолоченої (срібної) монети. Стильові риси шийно-нагрудних прикрас мають подібність із подільським типом.

Поширеним на Поділлі чоловічим верхнім одягом були різного виду сіряки прямоспинного крою, завдовжки до колін і нижче, з доморобного сукна темно-коричневого кольору. Їх силуетна форма — трапецеподібна, дещо розширена до низу. Цей тип верхнього одягу вирізнявся різноманітними конструктивно-декоративними особливостями. Зокрема, побутували сіряки з «кобкою» — декоративною деталлю на спині, подібною до капюшона. Їх обшивали крученим вовняним шнуром жовтого і червоного кольору (вузький комір-стійка, вилоги і поли, відкладні фігурні манжети); орнаментували нагрудну частину пілочок; додатково оздоблювали вилоги, подібно як кути відкладного коміра. У такий сіряк одягнений молодий одружений чоловік (наявність кобки на спині майже не помітна). Сіряк з капюшоном називали опанчею. Основу чоловічого костюма складала біла полотняна сорочка з великим комірцем, зав'язаним червоною крайкою; солом'яний капелюх з широкими полями, прикрашений стрічкою, та високі чорні чоботи, у які заправляли ногавиці штанів. Простота та виразність форм, тактовність оздоблення, стриманість колірної гами (поєднання темно-коричневого, червоного та відтінків білого кольорів) надають образу молодого селянина шляхетських рис.

Стиль одягу парубка дещо інший. Прикметними тут є простота одягових форм та лаконізм декору, а також ознаки «військовості» та чоловічої чепурності. Верхнім одягом був традиційний сердак з доморобного темно-коричневого сукна, завдовжки до колін, оздоблений червоним вовняним шну-

ром та китицями. На грудях прикріплена медаль учасника військових подій на підтримку Австро-Угорщини. Заможніші селяни, подібно до міщан одягали білу полотняну (не вишивану) сорочку, яку носили не «на випуск», а запихали в штани. Комір сорочки зав'язували вузькою червоною крайкою. Штани з темної тканини — пошиті «до чобіт», мали вигляд «галіфе». Чоботи — чорні, з майже наполовину відігнутими холявами світло-коричневого кольору відповідали молодецькому образу парубка. Важливим атрибутом вбрання парубка був червоний вовняний пояс. Він підкреслював стрункість чоловічого силуету. Особливої виразності святковому чоловічому костюму надавав головний убір — солом'яний капелюх з високим, звуженим догори дном, багато прикрашений когутячим пір'ям. Парубки оздоблювали «крисані» ґерданами, плетеними шнурочками, стрічками, качуровим і павиним пір'ям, когутячими хвостами тощо.

Стильове вирішення жіночого вбрання подібне до міщанського. Виразності одяговому ансамблю молодіці надавав головний убір — велика різноколірна хустка, спосіб пов'язування якої нагадував турецьку чалму (за Я. Головацьким). Власне цей убір голови складався з двох хусток — нижньої меншої та великої шалеподібної, кінці якої спускалися на плечі («по-міщанськи»). Чим більша хустка та яскравіші її кольори, тим «пишніша жінка у своєму уборі», — підкреслював Я. Головацький [4, с. 26]. Десять низок коралового намиста та срібна (позолочена або золота) монета у комплекті шийно-нагрудних прикрас молоді жінки свідчили про її достаток. Верхнім одягом був «кафтан» з фабричної тканини глибокого темно-синього (гранатового) кольору, великий відкладний комір та манжети якого оздоблювали чорним оксамитом. Краї коміра обшивали зигзагоподібним або круглим шнуром. Широкий вовняний пояс червоного кольору був мальовничим акцентом у композиційному вирішенні жіночого вбрання. Складовими святкового поясного одягу виступали широка спідниця та барвиста запаска, виготовлені з фабричних тканин. На ногах — чорні шкіряні чоботи.

До складу святкового костюма дівчини входили: короткий до бедер верхній одяг з тонкої фабричної тканини — кабат; широка картата спідниця та червона запаска, оздоблена по нижньому краю мере-

Івано-Франківська обл., Снятинський р-н, с. Тулуків (І№ 10645)

живом та стрічками. Святкові сорочки шили з тонкого бавовняного полотна — «перкалю». Їх прикметною рисою була відсутність вишивки. Яскравий пояс виразно підкреслював талію. Дівчата заплітали волосся у дві коси разом із червоними (гарусними) стрічками й укладали їх з обох боків голови, оздоблюючи орнаментованою стрічкою. Інколи це могла бути невелика барвиста хустка. З тильного боку голови на спину звисали різноколірні стрічки. Ланка доброго намиста та скляних коралів свідчили про заможність дівчини. На ногах — шкіряні чоботи або черевики. Обов'язковим атрибутом святкового костюма заможних селян та міщан була біла або кольорова хустка — «на показ».

В цілому, чоловічим костюмам цього подільського типу властиві традиційні риси. У стилі вбрання жінок звучать елементи міської моди, виражені, передусім, у якості фабричних тканин та формах верхнього одягу. Доречним з цього погляду є зауваження Я. Головацького про те, що часто жінки і дівчата багатих селян одягалися в бекеші, катанки і спідниці за міським звичаєм, але рідко хто з селян міг покинути свій заповітний сердак, опанчу або «нагольний» кожух. Він не одягав ні шийної хустки, ні жилета, щоби не бути висміяним односельчанами: «Ось мені шляхтич з перевареної сироватки» [4, с. 26].

Івано-Франківська обл., Рожнятівський р-н, с. Небилів (І№ 10631)

Снятинський район межує з північно-західним кутом Буковини, відтак одяг покутян тут подібний до буковинського.

Вбрання селян — традиційне. В основі костюма парубка — біла полотняна, завдовжки до колін сорочка з широкими рукавами («*мужицка*»). Її одягали поверх вузьких білих полотняних штанів — «*порток*», підперізували широким, тканим у різноколірні смуги поясом. Через плече носили вовняну торбинку. Вона композиційно узгоджувалася з поясом, який виступав виразним колірним акцентом. Поверх сорочки одягали «*кептар*» — короткий білий кошушок без рукавів з чорних овечих смушків, лаконічно вишиваний різноколірними сап'яновими шматочками шкіри. Такий кошушок мав назву «*писаний*», або «*гуцуляк*». Він увиразнював архітектоніку костюма, збагачував його композиційне вирішення. Кайстровий капелюх з оздобами (стрічкою, квітами та пір'ям) вказував на статус неодруженого чоловіка. На ногах — чорні шкіряні чоботи з високими холявами, у які заправляли вузькі ногавиці полотняних штанів. Прикметними рисами цього чоловічого костюма є стрункість силуетної форми, лаконізм системи декору та ошатність.

Компонентами традиційного вбрання старшого чоловіка — ті самі складові, що й у парубка. Поширеним верхнім одягом був сердак з доморобного сукна темно-коричневого кольору, оздоблений червоною вовняною ниткою. Головним убором була шап-

ка з чорних смушків. На ногах — чорні чоботи з високими холявами, іншого фасону, ніж у парубка; в руках — ціпок. Такий ансамбль одягу відповідає естетиці костюма старшого чоловіка.

Основою вбрання дівчини була довга біла полотняна сорочка, з вишитими уставками, та обгортка, нижній край якої розташовували на талії й підперізувалися крайкою. Вишиване поле уставок композиційно узгоджувалося з декоративною площиною обгортки — «*горбатки*», ткані у широкі червоні та вузькі жовті повздовжніми смуги. Цьому жіночому поясному вбранню властива динамічна форма, підкреслена ритмом вертикальних, горизонтальних та діагональних ліній. Виразних стильових рис покутському вбранню дівчини цього регіону надає високий шапкоподібний вінок, багато оздоблений герданами, квітами та павиним пір'ям, подібно до буковинського. Волосся тут дівчата заплітали в одну косу. Вона вільно звисала по спині. Численні разки скляного намиста — перлів, «цяток» та коралів підкреслювали святкове звучання образу дівочого костюма. Золота (чи срібна) монета поміж них свідчила про достаток. У вухах носили кільцеподібні металеві сережки. За взуття дівчат, на відміну від інших місцевостей, були «*чіжми*» («*калавирці*») (Кольберг, 129) — різновид високих черевиків. Атрибутом святкового вбрання заможних селян неодмінно виступала велика біла хустка у руках.

Традиційне вбрання бойківського селянина складалося з полотняної сорочки з широкими рукавами, одягненої навипуск й підперезаної широким шкіряним поясом; штанів з темного сукна, ногавиці яких обгортали онучами й обв'язували волоками. За взуття бойків були ходаки. Поверх сорочки, через плече, зазвичай, носили вовняну торбу — «*дзьобню*». Зверху одягали «*бунду*» — білий кошушок без рукавів, прямоспинного крою, дещо розширеної до низу форми, завдовжки до колін. Його оздоблювали широкими смугами з чорних та білих клаптиків овечих смушків, а також аплікацією з червоного сап'яну у вигляді «*кучерів*» («*качурів*»). Окрасою цього виду одягу був великий відкладний комір з широких смуг чорного та білого хутра. Прикметною рисою бойківського типу є довге хвилясте волосся у чоловіків та чорний фетровий капелюх, оздоблений гуцульською «*косицею*» та «*дармови-*

сами». В руках — традиційна палиця, яка свідчила про статечність господаря.

Особливо ошатним — «показним» — було святкове вбрання бойкинь. Його складовими виступали: біла з тонкого полотна сорочка із зібраними «в брижі» рукавами біля зап'ястя; дрібнорясовані біла полотняна спідниця й запаска, нижній край яких обшивали декоративними швами. Поясне вбрання підперізували широкою різнобарвною крайкою. Прикметною рисою бойківського жіночого, як і чоловічого костюма, була «бунда», проте з великим білим коміром, обшита білим хутром й оздоблена «плетінкою» та аплікацію з кольорового сап'яну. Виразності образу молоді бойкині надавав комплекс шийно-нагрудних прикрас, викладений поверх широкої кольорової стрічки, зав'язаної на шиї. Він складався з ланки «мониста» (зокрема — 14 шнурів), численних низок «пацьорків» та металевого хрестика на шиї, а також великого, мистецьки виготовленого нагрудного хреста з розп'яттям на багато декорованому ремінці. Голову пов'язували червоною хусткою (фабричного виготовлення), кінці якої спадали на плечі. Взуттям були чоботи. В цілому святкове вбрання селян свідчило про їх заможність. Традиційна «бунда з великим хутряним коміром — «окрасою», трапецеподібної, дещо розширеної до низу форми надавала образам деякої монументальності, а домінування великих площин білого кольору — ошатності. На їхньому тлі виразно контрастували прикраси та головні убори.

Село Поториця прикметне тим, що у ньому свого часу розташовувалася головна резиденція — палац графа В. Дідушицького. Вбрання поторицьких селян відзначається своєрідністю, притаманною одягу мешканців цього села кінця XIX ст., а також свідчить про їх заможність. Верхній одяг, зокрема, оздоблювали шнуром темно-синього (гранатового) кольору у формі великих квадратів у верхній частині пілочок. Характерним було оздоблення вилог та манжет верхнього одягу тонким сукном контрастного (темно-синього) кольору та декорування пілочок кольоровим вовняним шнуром — «жичкою» [14]. Орнамент — простий, підкреслено геометричний. Прикметною рисою вбрання поторицьких селян є відсутність вишивки на сорочці.

Головним атрибутом святкового одягу молодого парубка була серм'яга (сукмана). Це найдавніший і

Львівська обл., Сокальський р-н, с. Поториця (І№ 10606)

«найповажніший» загальноживаний вид довгого плащоподібного одягу з доморобного сукна (чорного, білого, сірого). Серм'яга — літній верхній одяг. М'які, глибокі складки, розташовані з боку спинки (від пояса до низу) надавали їй відповідної силуетної форми. Система декору — графічно чітка, лаконічна, побудована на контрастному поєднанні сірого, темно-синього та червоного кольорів. Верхню частину пілочок серм'яги оздоблювали кольоровим шнуром — «жичкою» на зразок великих квадратів з хрестоподібними лініями. Вузький комір-стійку, вилоги та розрізи кишень серм'яги також обшивали кольоровим шнуром. Вилоги та манжети, крім того, прикрашували тонким сукном темно-синього кольору. Червоний вовняний пояс з довгими кінцями підкреслював стрункість силуету костюма.

Волосся парубка зачесане назад — «по-міщанськи». Солом'яний капелюх, поширеного в Поториці, завершує одяговий ансамбль. Він має невисоке дно та відповідної ширини поля, дещо вигнуті догори. Зазвичай, капелюх оздоблювали стрічкою чи крайкою (для молоді, як правило, червоного кольору), а також вишивали «жичкою» кольорові узорі на полях та дні капелюха. У заможніших селян святковий капелюх був купований, фабричний. Взуттям у парубків були шкіряні («юхтові») чоботи на високих підборах (каблуках). В цілому образ чоловічого костюма сповнений шляхетських рис, урочистості та чепурності.

Верхнім одягом старшого чоловіка також була серм'яга з сірого доморобного сукна, проте оздобле-

на скромніше ніж у парубка. Трапецеподібна форма цього довгого верхнього одягу надавала образу статечності. Вузкий комір-стійка, вилоги та розрізи кишень серм'яги обшивали кольоровим (червоним) шнуром, проте не прикрашували сукном. Пілочки декорували характерним лінійним узором — великими квадратами. Обов'язковими складовими чоловічого вбрання були шкіряні чоботи (на низькій підшві, без підборів). Солом'яний капелюх старші чоловіки прикрашували зеленою або синьою стрічкою.

Молода дівчина одягнена у кабат — короткий (до лінії бедер) верхній одяг з доморобного білого сукна, верхню частину пілочок якого оздоблювали вовняним шнуром темно-синього (гранатового) кольору. Широкі орнаментовані смуги з прямих та діагональних ліній, прикрашених вовняними китичками творили своєрідний ажурний малюнок. Сукном темно-синього кольору обшивали вилоги коміра та манжети. Святковим поясным одягом дівчат та жінок були нові спідниці та запаска з фабричних тканин (перкалевих або вовняних). Спідниця — довга і широка, запаска — також широка, призбирана в талії, майже повністю закривала спідницю. Запаски — переважно перкалеві або вовняні, яскравих кольорів, найбільш поширеним поміж яких був червоний. Поторицькі дівчата оздоблювали спідницю по нижньому краю двома білими смугами («гальонами») та жовтою між ними. Заможніші носили на шії 5—8 разків коралового намиста, бідніші — скляні пацьорки. Волосся дівчата заплітали у дві коси, викладені навколо голови. Вінкоподібну форму зачіски підкреслювала барвіста орнаментована стрічка. Важливою прикрасою голови були квіти. За взуття були чоботи на високих підборах, як і в парубків.

Вбрання молоді жінки подібне до дівочого. Воно вирізнялося характером головного убору — великою, різноколірною кашеміровою хусткою, пов'язаною в особливий спосіб. Дещо іншим є і колірне вирішення поясного одягу. Більша ланка коралового намиста вказує про її заможність.

На основі порівняльної характеристики народного вбрання селян зазначених регіонів східної Галичини кінця XIX ст. можна зробити наступні висновки: 1) в образному вирішенні народного костюма галицьких українців того часу виразно звучали національні риси. На Гуцульщині (Вижницький р-н), Покутті (Снятинський, Заліщицький р-ни), Бойківщині (Рожня-

тівський р-н) вони виявлялися в традиційних формах та декорі як чоловічого, так і жіночого одягу. Застосування, в окремих випадках, новітніх елементів не порушувало цільності їх образу (барвіста хустка у поєднанні або замість намітки). На Поділлі (Чортківський р-н) та Північному Прикарпатті (Сокальський р-н) художні традиції збереглися, передусім, в образному вирішенні чоловічого вбрання. Жіночому ж костюму притаманне поєднання традиційних та міських форм, зумовлене поширенням різноманітних тканин фабричного виробництва та моди.

2) Стиль одягу заможних селян уподібнювався до міщанського й виявлявся, зокрема, у способі носіння окремих компонентів та лаконічно-графічній системі декору, використанні купованих матеріалів — пов'язування хустки «по-міщанськи»; сорочка з тонкого перкалевого полотна (без вишивки) й заправлена в штани у чоловіків; хустка у руках «на показ» тощо. Модні атрибути свідчили про заможність їх власників.

Усе це ми бачимо із фотографій, зафіксованих українським етнографом і мистецтвознавцем, дослідницею традиційного вбрання українців К.І. Матейко у згаданій її монографії.

1. Вагилевич І. Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині / І. Вагилевич // Жовтень. — Грудень 1978. № 12 (410). — С. 117—130.
2. Вовк Х.К. Студії з української етнографії та антропології / Х.К. Вовк. — К.: Мистецтво, 1995. — 336 с.
3. Головацький Я. О костюмах или народном убранстве Русинов или Русских в Галичине и Северо-восточной Венгрии / Я. Головацкий. — Петроград, 1868. — 67 с.
4. Головацький Я. О народной одежде и убранстве Русинов или Русских в Галичине и северо-восточной Венгрии / Я. Головацкий. — С.-Петербург, 1877. — 85 с.
5. Матейко К.І. Одяг / К.І. Матейко // Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва / за ред. Я.П. Запаска. — Львів: Вид-во Львівського університету, 1969. — С. 8, 16—20, 51—59.
6. Матейко К.І. Український народний одяг / К.І. Матейко. — К.: Наукова думка, 1977. — 224 с.
7. Матейко К.І. Український народний одяг. Етнографічний словник / К.І. Матейко; за ред. Р. Кирчіва. — К.: Наукова думка, 1996. — 196 с.
8. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину / І. Франко // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Література і мистецтво. Т. 36. Літературно-критичні праці. — К.: Наукова думка, 1982. — 488 с. — С. 68—99.
9. Шевнюк О.Л. Історія костюма: навч. посібн. / О.Л. Шевнюк. — К.: Знання, 2008. — 375 с.

10. *Шухевич В. Гудульщина / В. Шухевич // Матеріали до українсько-руської етнології. — Т. 2. — Львів, 1899. — 144 с.*
11. *Banach E. Słownik mody / E. Banach, A. Banach. — Warszawa, 1962. — 314 с.*
12. *Kolberg O. Pokucie / O. Kolberg. — Cz. 1. Dzieła wszystkie. — Т. 29. — Wrocław ; Poznań : Towarzystwo Ludoznawcze, 1962. — 358 s.*
13. *Kolberg O. Ruś Karpacka / O. Kolberg. — Cz. 1. Dzieła wszystkie. — Т. 54. — Wrocław ; Poznań, 1970. — 340 s.*
14. *Sokalski B. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym i ekonomicznym / B. Sokalski. — Lwów, 1899. — 491 s.*
15. *Turkawski M. Wystawa etnograficzna Pokucia w Kołomyi / M. Turkawski. — Kraków, 1880. — 55 s.*

Oksana Fedyna

ON UKRAINIAN TRADITIONAL FOLK CLOTHES IN KATERYNA MATEYKO'S RESEARCH-WORKS

The article presents an analytic study on creative heritage left by Kateryna Mateyko, contemporary Ukrainian ethnographer, art scholar and researcher in Ukrainians' traditional folk clothes.

The scientist's life work is still worthy phenomenon to be kept as well as successful framework for further research approaches to artistic values of Ukrainian traditional folk dresses. Definitions of clothing and costume in present-day art scholarship have been given with analyses of image-styled and compositional features of country- and townspeople's clothes in Eastern Galicia at the late XIX c.

Keywords: clothes, dressing, styled ensemble, costume.

Oksana Fedyna

УКРАИНСКАЯ НАРОДНАЯ ОДЕЖДА В ИССЛЕДОВАНИЯХ КАТЕРИНЫ МАТЕЙКО

В статье анализируется творческое наследие К.И. Матейко, ученого-этнографа, являющееся достойным образцом для подражания и дальнейшего изучения художественных традиций украинского народного костюма. Представлены определения «одежда» и «костюм» в современном искусствознании. Приводятся и аналитически исследуются фотографии, в которых наглядно отображены образно-стилистические и композиционные особенности одеяний крестьян и мещан Восточной Галичины конца XIX в., напечатанные в монографии К.И. Матейко.

Ключевые слова: одежда, одеяние, стилистический ансамбль, костюм.